

ŁUKASZ SZOSZKIEWICZ
RAFAŁ ŚWIERGIEL

INSTYTUCJE FINANSOWE A AUTONOMIA JEDNOSTKI – ROZWAŻANIA Z PERSPEKTYWY PRAW CZŁOWIEKA

WSTĘP

Wiek XX przyniósł upowszechnienie usług bankowych w społeczeństwie, co zrodziło zarówno szanse (np. kredyt jest szansą na samorozwój, a w konsekwencji na awans społeczny), jak i zagrożenia (niska świadomość ekonomiczna może, w przypadku zaciągnięcia kredytu, zakończyć się bankructwem). Ponadto, postępująca deregulacja sektora finansowego, której apogeum przypada na lata 80-te ubiegłego wieku, doprowadziła do bezprecedensowego wzrostu znaczenia instytucji finansowych w globalnej gospodarce. W konsekwencji pozycja ekonomiczna wielu z nich okazała się niekiedy przewyższać państwa, co rodzi pytanie o zasadność nałożenia na nie obowiązków wynikających z ochrony praw człowieka. W niniejszej pracy pod pojęciem „instytucji finansowych” należy rozumieć wszelkie podmioty prowadzące określoną działalność finansową na znaczną skalę, w szczególności banki, przedsiębiorstwa inwestycyjne, instytucje kredytowe, zakłady ubezpieczeń, fundusze emerytalne¹. Pojęcie „autonomii” zostało ujęte równie szeroko i – za J. Razem – oznacza zdolność do kształtowania własnego życia².

Mgr ŁUKASZ SZOSZKIEWICZ – doktorant w Zakładzie Prawa Konstytucyjnego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ul. Św. Marcin 90, 61-809 Poznań; e-mail: l.szoszkiewicz@amu.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0001-6671-2893>

RAFAŁ ŚWIERGIEL – Międzyobszarowe Indywidualne Studia Humanistyczne i Społeczne Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ul. Fredry 10, 61-701 Poznań; e-mail: rafalswiergiel@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7519-6955>

¹ OECD, Standard for Automatic Exchange of Financial Account Information in Tax Matters, OECD Publishing 2014, s. 44. Zob. definicję w *Dictionary of Business*, London: A & C 2006, s. 159.

² J. RAZ, *The Morality of Freedom*, Oxford: Clarendon Press 1986, s. 369.

RELACJE PAŃSTWO–BANK–JEDNOSTKA W XX WIEKU

W 1944 r. w Bretton Woods (USA) zorganizowano konferencję, której motywem było wypracowanie nowego ładu walutowego. Konferencji przyświecały następujące cele:

- 1) utworzenie ponadnarodowej władzy finansowej;
- 2) utrzymanie sztywnego kursu walut narodowych w stosunku do *unitas*³.

Już wkrótce, bo w 1947 r., powołano do życia Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW), który skupił 48 państw. Wywarł potężny wpływ na kształtowanie systemu walutowego i rozliczeń międzynarodowych, a przejawiało się to w głównym zadaniu MFW, jakim było udzielanie pożyczek w celu stabilizacji walutowej. Ponadto, powołano Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju (MBOiR), zaś jego celem było udzielanie pożyczek na inne cele aniżeli stabilizację walutową⁴. Banki centralne, czyniąc zadość postanowieniom statutu MFW, były zobowiązane do czuwania nad wartością waluty narodowej. Kurs nie mógł odchyłać się od parytetów nie więcej niż o 1%. W razie gdyby doszło do odchyłu powyżej tejże wartości, bank centralny musiał zwiększyć rezerwy dewizowe i zwiększać podaż dewiz na rynku⁵.

System z Bretton Woods funkcjonował efektywnie przez blisko ćwierćwiecze. Przeobrażenia społeczne, a także rosące niezadowolenie z postanowień konferencji doprowadziły w 1971 r. do zawieszenia przez prezydenta R. Nixona wymienialności dolara na złoto⁶. Proces ten zapoczątkował kryzys doby lat 70-tych, którego punktem zwrotnym stał się kryzys naftowy⁷. Ponadto, przesądził on w 1973 r. do ostatecznego upadku systemu Bretton Woods. Wreszcie, w szerokim ujęciu społeczno-ekonomicznym dekada lat 70-tych doprowadziła do zmierzchu systemu interwencjonizmu państwowego. Jednakże w ogólnym rozrachunku nie

---

³ *Unitas* to nazwa robocza międzynarodowej jednostki pieniężnej równej około 10 dolarom, por. W. MORAWSKI *Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości*, Warszawa: Wydawnictwo Trio 2002, s. 174.

⁴ W. RUTKOWSKI, *Międzynarodowy System Walutowy – możliwości nowych rozwiązań*, Warszawa: Biuro Studiów i Ekspertyz 2000, s. 1-16.

⁵ Tamże, s. 1-2.

⁶ Gubernator Niemieckiego Banku Federalnego (*Deutsche Bundesbank*) K. Blessing nazwał postanowienia systemu Bretton Woods „doskonałą maszynką inflacyjną”, por. RUTKOWSKI, *Międzynarodowy System Walutowy*, s. 2-3.

⁷ Jednakże warto wskazać, iż polityczną przyczyną wybuchu kryzysu naftowego była także wojna państw arabskich z Izraelem (wojna Jom–Kippur). Król Arabii Saudyjskiej Fajsal, w odpowiedzi na zachodnie wsparcie udzielone Izraelitom, wstrzymał eksport ropy naftowej do państw Zachodu, por. P. MAJKA, *Krótką Historią Domu Saudów*, [w:] http://www.almaszrik.uni.lodz.pl/Dom_Saudow.pdf [dostęp: 16.06.2017].

można jednoznacznie oceniać systemy z Bretton Woods negatywnie. Powojenny trud twórców systemu był nie do przecenienia, zaś powołanie MFW i MBOiR okazało się rozważnym posunięciem, co potwierdza skuteczna działalność tychże instytucji aż po dzień dzisiejszy. W kontekście znaczenia systemu z Bretton Woods należy wspomnieć o stopniowej deregulacji sektora finansowego, gdyż właśnie ten element doprowadził do bezprecedensowego wzrostu instytucji finansowych i refleksji nad ich obowiązkami w zakresie ochrony praw człowieka.

Wiek XX przyniósł również zmianę w stosunkach pomiędzy instytucjami finansowymi, przede wszystkim bankami a jednostką. Dalsze rozważania skupią się wokół następujących kwestii:

1) wzrostu znaczenia banków komercyjnych w ujęciu ekonomiczno-społecznym oraz w kontekście relacji z państwami;

2) walki banków komercyjnych o konsumentów.

U progu wybuchu I wojny światowej bankowość komercyjna nie była rozpowszechniona w społeczeństwie. Z usług takich korzystało tylko zamożne mieszczaństwo, stanowiące mniejszość ludności. Wskutek przeobrażeń społecznych (związanych z przyspieszoną urbanizacją oraz wynalezieniem produkcji taśmowej) zaczęło się to zmieniać⁸. Zmiany te spowodowały wzrost popularności oraz wydajności pracy banków komercyjnych. Bezpośrednio od zakończenia II wojny światowej doszło do wyraźnego wzrostu ich znaczenia. Stało się tak m.in. dzięki powołaniu Europejskiej Unii Płatniczej, która dała z końcem 1958 r. pełną wymienialność walut zachodnioeuropejskich⁹. W kolejnych latach popularność banków komercyjnych była napędzana przez znoszenie barier celnych przez EWG i EFTA¹⁰. Wreszcie, wzrost płać od lat 50-tych XX w. zapoczątkował w społeczeństwach zachodnich pozytywny model oszczędzania poprzez lokowanie własnego kapitału na kontach bankowych¹¹.

Bankowość się upowszechnia, a wraz z nią poszczególne instytucje bankowe. Jednostki coraz chętniej korzystają z usług banków, zaś deregulacja może rodzić zagrożenia dla ich autonomii – warto wskazać tutaj kryzys w USA w 2008 r., kiedy to zadłużenie jednostek doprowadziło do degradacji finansowej i osunięcia ich na margines społeczny. Banki komercyjne poprzez ożywioną kampanię

---

⁸ J. KALIŃSKI, *Historia gospodarcza XIX i XX wieku*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne 2008, s. 192-204.

⁹ Członkami Europejskiej Unii Płatniczej zostały kraje obszarów funta szterlinga i franka oraz zamorskie posiadłości: Belgii, Holandii, Portugalii i Włoch, por. KALIŃSKI *Historia gospodarcza*, s. 288.

¹⁰ KALIŃSKI, *Historia gospodarcza*, s. 290.

¹¹ W ujęciu Wielkiej Brytanii, Francji, RFN i USA dynamika płać realnych w roku 1973 (1970 r. = 100) wyniosła odpowiednio: <120, <120, <120 i >100, por. KALIŃSKI *Historia gospodarcza*, s. 292.

reklamową walczą o portfel klienta, często wykorzystując jego niską świadomość społeczną. Wynika to z m.in. z faktu, że rynek banków komercyjnych jest powszechny i jednolity, a ponadto – w państwach rozwiniętych – względnie nasycony¹². Według najnowszych badań, z usług bankowych korzysta obecnie 82% Europejczyków¹³. Bankowość stała się szeroko dostępna, część operacji bankowych jest bezpłatna, a od początku XXI w. coraz powszechniejsza staje się bankowość elektroniczna.

WPLYW INSTYTUCJI FINANSOWYCH NA AUTONOMIĘ JEDNOSTKI W DOBIE GLOBALIZACJI

Druga połowa XX w. przyniosła ustanowienie międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka, który nieustannie ewoluuje dostosowując się do zmieniającej rzeczywistości. Jednym z wyraźnych trendów jest próba określenia obowiązków podmiotów niepaństwowych w zakresie ochrony praw i wolności jednostki. W 2011 r. Rada Praw Człowieka ONZ przyjęła Wytyczne dotyczące biznesu i praw człowieka (ang. *UN Guiding Principles on Business and Human Rights*)¹⁴, z kolei Komitet Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych przyjął Komentarz Ogólny dotyczącego praw człowieka i biznesu¹⁵. Kierunek obrany przez społeczność międzynarodową jest odpowiedzią na rosnące znaczenie podmiotów niepaństwowych w organizacji życia społecznego, w tym zatrudnienia, produkcji żywności, leków, dostarczania edukacji, prowadzenia badań naukowych, a także zarządzania finansami. W związku z przewagą ekonomiczną, jaką

---

¹² T. NIEBORAK, *Polskie prawo bankowe a międzynarodowe standardy przeprowadzania i egzekwowania bankowych czynności nadzorczych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1 (2002), s. 123-132.

¹³ Według badań *MasterCard*, 85% Polaków ma konto w banku, co jest lepszym wynikiem aniżeli średnia europejska. Ponadto, Polacy najchętniej w całej Europie korzystają z usług elektronicznych – 83% przy średniej europejskiej wynoszącej 69%, por. W. BOCZOŃ, *85 proc. Polaków ma konto w banku*, [w:] <http://www.bankier.pl/wiadomosc/85-proc-Polakow-ma-konto-w-banku-7410187.html> [dostęp: 17.06.2017].

¹⁴ Dyrektywa gwarantuje m.in. bezpłatny rachunek osobisty, zob. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/92/UE z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie porównywalności opłat związanych z rachunkami płatniczymi, przenoszenia rachunku płatniczego oraz dostępu do podstawowego rachunku płatniczego, OJ L 257, 28.8.2014, s. 214-246.

¹⁴ ONZ, *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework*, 2011.

¹⁵ KOMITET PRAW GOSPODARCZYCH, SOCJALNYCH I KULTURALNYCH, *General comment No. 24 (2017) on State obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the context of business activities*, E/C.12/GC/24.

take podmioty posiadają tak nad jednostkami, jak i rządami państw, dla zapewnienia efektywnej ochrony praw człowieka niezbędne stało się doprecyzowanie relacji państwo-korporacja-jednostka, ze szczególnym uwzględnieniem obowiązków, jakie wiążą podmioty niepaństwowe w odniesieniu do jednostek. Jak wskazuje M. Lane, dopiero jednostka mogąca swobodnie korzystać z przysługujących jej praw (oraz dochodzić tych praw na drodze sądowej) jest autonomiczna¹⁶, czyli zdolna do kształtowania własnego życia¹⁷.

OBOWIĄZKI INSTYTUCJI FINANSOWYCH W ZAKRESIE OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

Do grona największych przedsiębiorstw na świecie zaliczane są liczne instytucje finansowe, m.in. HSBC Holdings (Wielka Brytania), Bank of America Corporation (USA) czy Citigroup (USA)¹⁸. Globalna wartość instrumentów pochodnych w 2012 r. sięgnęła 700 bilionów dolarów, czyli dziesięciokrotność PKB wszystkich gospodarek na świecie¹⁹. Znaczenie instytucji finansowych dla organizacji życia społecznego objawiło się z całą mocą wraz z kryzysem w 2007 r. Według danych Banku Światowego, fala kryzysu w latach 2007-2009 sprawiła, że ponad 64 miliony osób na świecie popadło w skrajne ubóstwo²⁰, co miało konsekwencje na możliwość realizacji przez nie prawa do wyżywienia, prawa do wody, prawa do życia w odpowiednich warunkach mieszkaniowych, prawa do zdrowia czy prawa do edukacji. Wówczas też nasiliła się dyskusja dotycząca konieczności włączenia praw człowieka do głównego nurtu dyskusji o kryzysie finansowym²¹, a także do uczynienia praw człowieka jednym z fundamentów globalnego systemu finansowego. Choć postulaty te nie przełożyły się na akty prawa międzynarodowego dotyczące *stricte* sektora finansowego, rola biznesu

¹⁶ M. LANE, *Autonomy as a central human right and its implications for the moral responsibilities of corporations*, [w:] *Human rights and the moral responsibilities of corporate and public sector organisations*, red. T. Campbell, S. Miller, Dordrecht: Springer Netherlands 2004, s. 145-163.

¹⁷ RAZ, *The Morality of Freedom*, s. 369.

¹⁸ M. JAWOREK, M. KUZEL, *Transnational Corporations in the World Economy: Formation, Development and Present Position*, „Copernican Journal of Finance & Accounting” 4 (2015), nr 1, s. 55-70.

¹⁹ BANK ROZRACHUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH, *Semiannual OTC derivatives statistics*, [w:] <http://www.bis.org/statistics/derstats.html> [dostęp: 16.06.2017].

²⁰ BANK ŚWIATOWY, *Global Monitoring Report 2010: The MDGs after the Crisis*, Waszyngton DC 2010, s. 101.

²¹ RADA PRAW CZŁOWIEKA, *The impact of the global economic and financial crises on the universal realization and effective enjoyment of human rights* (23.02.2009), A/HRC/RES/S-10/1, pkt 8.

w zapewnieniu realizacji praw człowieka została podkreślona w Wytycznych dotyczących biznesu i praw człowieka [dalej cyt.: Wytyczne]. Dokument ten, pomimo swojego niewiążącego charakteru, ustanowił ramy prawne dla dalszych prac prowadzonych przez społeczność międzynarodową. Dodatkową wartość dokumentu stanowi fakt, że Wytyczne zostały przyjęte jednomyślnie, bez głosowania, co wskazuje na ich powszechną akceptację²².

Zgodnie z Wytycznymi przedsiębiorstwa (ang. *business enterprises*) powinny poszanować (ang. *respect*) prawa człowieka. Oznacza to, że powinny powstrzymać się one od naruszeń praw człowieka, a także – w sytuacji negatywnego wpływu ich działalności na realizację praw człowieka – podjąć adekwatne środki w celu zapobiegania naruszeniom, złagodzenia skutków oraz zapewnienia środków naprawczych na wypadek naruszenia praw (zasada 11). Dla wypełnienia obowiązku poszanowania niezbędne jest przyjęcie polityki przedsiębiorstwa, która wskazuje na zaangażowanie przedsiębiorstwa w realizację tego obowiązku, kierowanie się w jego działalności należyłą starannością w odniesieniu do praw człowieka (ang. *human rights due dilligence*), a także przewiduje środki naprawcze na wypadek naruszenia praw (zasada 15). Pierwszym elementem składającym się na pojęcie należytej staranności jest przeprowadzenie analizy wpływu działalności przedsiębiorstwa na prawa człowieka i identyfikacja głównych zagrożeń (zasada 18), a drugim – wzięcie pod uwagę wyników tej analizy w celu zapobiegania i złagodzenia negatywnych skutków (zasada 19). Należy zauważyć, że instytucje finansowe mogą wypełniać ten obowiązek pośrednio (np. odmawiając finansowania innym przedsiębiorstwom zaangażowanym w naruszenia praw człowieka) lub bezpośrednio (np. zwiększać dostęp do usług bankowych w językach mniejszości i tubylczych²³, prowadząc działalność informacyjną i edukacyjną zmierzającą do podniesienia świadomości ekonomicznej klientów). Wskazuje się, że banki, kierując się wymogiem należytej staranności w odniesieniu do

²² Fakt ten jest warty podkreślenia z jeszcze jednego powodu. Stany Zjednoczone do dzisiaj nie ratyfikowały bowiem Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych z 1966 r., co oznacza, że nie są związane jego postanowieniami. Ostateczne przyjęcie rezolucji aprobującej Wytyczne dotyczące biznesu i praw człowieka w dniu 16 czerwca 2011 r., jednomyślnie, bez głosowania, stało się możliwe po wypracowaniu kompromisu z państwami pierwotnie sceptycznymi wobec tego pomysłu, do których zaliczały się m.in. Stany Zjednoczone, pomimo wcześniejszych obiekcji. Zob. K. BUHMANN, *The Development of the 'UN Framework': A pragmatic Process Towards a Pragmatic Output*, [w:] *The UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Foundations and Implementation*, red. R. Mares, Leiden–Boston: Martinus Nijhoff Publishers 2012, s. 99-102.

²³ T. BECK, M. BROWN, *Which Households Use Banks*, Frankfurt am Main: European Central Bank 2011, s. 20 n.

praw człowieka powinny wykorzystywać własne wewnętrzne procedury związane z przeciwdziałaniem praniu brudnych pieniędzy, zwalczaniem korupcji i respektowaniem sankcji międzynarodowych – zazwyczaj bowiem ze zjawiskami tymi związane są naruszenia praw człowieka²⁴.

W latach 2014 i 2016 organizacja BankTrack, dostarczająca eksperckich analiz sektora bankowego, opublikowała raporty, w których przyjrzała się realizacji Wytycznych przez 45 największych banków na świecie²⁵. Kryteria, jakie wzięto pod uwagę w badaniu były podzielone na cztery kategorie: politykę przedsiębiorstwa, należyta staranność w odniesieniu do praw człowieka, raportowanie naruszeń praw człowieka oraz dostęp do środków naprawczych. Tylko 22% banków zostało sklasyfikowanych jako realizujące Wytyczne w stopniu dostatecznym lub wyższym (co najmniej 6 w 12-punktowej skali). Tym niemniej, w ostatnim raporcie zauważono postęp w porównaniu z 2014 r. – 15 banków poprawiło swój wynik, ranking 13 pozostał na niezmiennym poziomie, a w dwóch przypadkach uległ obniżeniu (Banco Santander, Mitsubishi UFJ Financial Group). Wyraźnie widać, że w największym stopniu Wytyczne realizują banki europejskie (spośród 20 przebadanych, 14 zostało sklasyfikowanych jako realizujące Wytyczne w stopniu dostatecznym), a w najmniejszym azjatyckie [wszystkie siedem banków znalazło się w ostatniej kategorii „maruderów” (ang. *laggards*) z wynikiem 3-punktowym lub niższym]. Największy postęp zanotowały Deutsche Bank (wzrost o 5 punktów), Barclays (3 punkty) oraz Wells Fargo (3 punkty), z kolei najwyżej sklasyfikowany został holenderski Rabobank (8 punktów).

Elementem, z którego realizacją banki mają największe problemy, a który zarazem został *expressis verbis* wskazany w Wytycznych jest istnienie efektywnego pozasądowego mechanizmu rozpatrywania skarg (ang. *non-judicial grievance mechanisms*). Zgodnie z zasadą 31, powinien spełniać on siedem kryteriów: wiarygodności (ang. *legitimate*), dostępności, przewidywalności, słuszności, transparentności, zgodności z prawami człowieka oraz zdolności do doskonalenia jego działania. Według raportu TrackBank, w 2016 r. żaden z 45 przebadanych banków nie posiadał mechanizmu spełniającego te kryteria²⁶. Takie mechanizmy pełnią dwojaką rolę – z jednej strony służą jako źródło informacji dla

²⁴ FOLEY HOAG LLP, *United Nations Environment Programme Finance Initiative, Banks And Human Rights: A Legal Analysis*, Waszyngton–Genewa 2015, s. 3.

²⁵ BANKTRACK, *Banking With Principles? Benchmarking Banks Against the UN Guiding Principles on Business And Human Rights* (06.2016), [w:] https://www.banktrack.org/download/5412388/bwp_ii_final.pdf [dostęp: 18.06.2017].

²⁶ Tamże, s. 11

przedsiębiorstwa w zakresie jego wpływu na realizację prawa człowieka przez jednostki i społeczności, a z drugiej – jako środek zapobiegający nasileniu ewentualnych naruszeń i naprawienia szkody powstałej w wyniku naruszeń praw człowieka²⁷.

W przypadku instytucji finansowych istnienie takiego mechanizmu jest tym bardziej uzasadnione, że ich działalność opiera się w dużej mierze na finansowaniu innych podmiotów, które mogą dopuszczać się naruszeń praw człowieka. Jedną z najczęściej wskazywanych w literaturze sytuacji jest świadczenie usług finansowych przedsiębiorstwom realizującym duże inwestycje na obszarach zamieszkiwanych przez ludność tubylczą, np. w sektorze górniczym czy energetycznym. Takie inwestycje niekiedy są prowadzone bez konsultacji z ludami tubylczymi, prowadząc do naruszenia ich autonomii poprzez ograniczenie lub pozbawienie dostępu do ziemi przodków (ang. *ancestral lands*) oraz naturalnych bogactw i surowców²⁸. Prawo ludów tubylczych do wewnętrznego samostanowienia zostało z kolei ustanowione w art. 1 oraz art. 25 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych z 1966 r.²⁹

PRAWA GOSPODARCZE

Próba uregulowania obowiązków przedsiębiorstw, w tym banków, w zakresie ochrony praw człowieka, jest jednym z dwóch zjawisk świadczących o potrzebie wzmocnienia autonomii jednostki w stosunkach z podmiotami posiadającymi znaczną przewagę ekonomiczną³⁰. Drugim takim zjawiskiem jest postulowanie coraz to nowych praw, których ustanowienie w dokumentach międzynarodowych miałyby zapewnić lepszą ochronę jednostce – tak było m.in. w przypadku prawa

---

²⁷ EARTHRIGHTS INTERNATIONAL, *Community-Driven Operational Grievance Mechanisms*, s. 2, [w:] https://www.earthrights.org/sites/default/files/documents/ogm_discussion_paper.pdf [dostęp: 17.06.2017].

²⁸ ZO ONZ, Report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on the rights of indigenous peoples on the impact of international investment and free trade on the human rights of indigenous peoples (7.08.2015), A/70/301, pkt 39.

²⁹ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169.

³⁰ Warto wskazać w tym miejscu na Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji z 2003 r. Wyraźnie podkreśla ona bowiem rozwiązania, które mają zmniejszyć rozmiar korupcji, m.in. poprzez promowanie przejrzystości i odpowiedzialności w zarządzaniu prywatnym jak i państwowym, [w:] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133300> [dostęp: 25.09.2018].

do turystyki³¹, prawa dostępu do elektryczności³² czy prawa dostępu do Internetu³³. Takie debaty rzadko mają przełożenie na traktaty międzynarodowe, co skłania do traktowania ich raczej jako intelektualnej zabawy niż postulatów mających odcisnąć piętno na systemie ochrony praw człowieka³⁴. Tym niemniej, mogą one posłużyć prawnikowi za papierek lakmusowy zachodzących zmian cywilizacyjnych, a przez to skłonić do refleksji nad znaczeniem poszczególnych zjawisk dla organizacji życia społecznego i autonomii jednostki. Tak jest w przypadku prawa do włączenia finansowego (ang. *right to financial inclusion*) oraz prawa do kredytu (ang. *right to credit*).

Prawo do kredytu, postulują jego zwolennicy³⁵, wynika z faktu, że ubóstwo uniemożliwia zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych, takich jak wyżywienie, schronienie, zdrowie czy edukacja. Jednocześnie ubóstwo najczęściej nie jest zawinione, ale wynika z uwarunkowań socjoekonomicznych, które sprawiają, że jednostka nie otrzymuje wynagrodzenia za pracę w odpowiedniej wysokości, czyli takiej, która umożliwiałaby realizację innych praw ustanowionych w Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka. W tym świetle, kredyt jest środkiem przywracającym jednostce możliwości kształtowania swojego życia – zwiększa on dostęp do edukacji, wpływa na poprawę zdrowia, a także na przygotowanie do wykonywania zawodu. Kredyt może być również środkiem wyrównywania szans dla osób z grup marginalizowanych (np. osób ubogich, z terenów wiejskich), z kolei uzależnienie możliwości uzyskania kredytu od sytuacji ekonomicznej jednostki dodatkowo pogłębia istniejące podziały w społeczeństwie. Podobne argumenty, ale w odniesieniu do usług bankowych w ogóle, podnoszą propagatorzy prawa do włączenia finansowego³⁶.

---

³¹ U. BAXI, *Too many, or too few, Human Rights?*, „Human Rights Law Review” 1 (2001), nr 1, s. 1-10.

³² S. TULLY, *The Human Right to Access Electricity*, „The Electricity Journal” 19 (2006), nr 3, s. 30-39.

³³ P. DE HERT, D. KLOZA, *Internet (access) as a new fundamental right. Inflating the current rights framework?*, „European Journal of Law and Technology” 3 (2012), nr 3, [w:] <http://ejlt.org/article/view/123/268> [dostęp: 18.06.2017].

³⁴ Należy jednak pamiętać, że niekiedy dyskusje te prowadzą do emancypacji nowych praw, np. prawo do wody, choć niewymienione *expressis verbis*, zostało uznane za jeden z elementów treści normatywnej art. 11 oraz art. 12 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych. Dzisiaj prawo do wody (ang. *right to water*) jest ugruntowanym konceptem w doktrynie praw człowieka. Komitet Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych, Komentarz Ogólny nr 15: prawo do wody (20.01.2003), E/C.12/2002/11.

³⁵ O. BAYULGEN, *Giving Credit Where Credit Is Due: Can Access to Credit Be Justified as a New Economic Right?*, „Journal of Human Rights” 12 (2013), nr 4, s. 491-510.

³⁶ J. QUERALT, *A Human Right to Financial Inclusion*, [w:] *Ethical Issues in Poverty Alleviation*, red. H.P. Gaisbauer, G. Schweiger, S. Sedmak, [b.m.w.] Springer International Publishing 2016, s. 77-92.

Zwolennikom ustanowienia tych praw nie można odmówić pewnej logiki, jak i słuszności stojącej za ich postulatami. Warto również dodać, że Komisarz Praw Człowieka Rady Europy w swoim przemówieniu z 2014 r., odnoszącym się do sytuacji osób młodych na rynku pracy, wskazał, że autonomia jednostki posiada wymiar finansowy³⁷, a w przedstawionym w marcu 2017 r. przed Kongresem Władz Lokalnych i Regionalnych Europy (organ doradczy Rady Europy) raporcie, pojęciu autonomii finansowej poświęcono wiele miejsca – wskazano m.in. jej elementy składowe, do których zaliczono niezależność finansową³⁸. Niewątpliwie, dostęp do usług bankowych, w tym do kredytu, może pozwolić na uzyskanie takiej niezależności. Takie usługi mogą być nie tylko środkiem wyrównywania szans, ale ponadto umożliwiają realizację całego katalogu praw człowieka. Postulaty zwolenników ustanowienia nowych praw gospodarczych wzbudzają jednak przekonanie, że istniejące regulacje nie zapewniają wystarczającej ochrony jednostce w tym zakresie. Czy tak jest w istocie?

Przegląd zaleceń formułowanych przez organy traktatowe (ang. *treaty monitoring bodies*), odpowiadających za monitorowanie implementacji postanowień poszczególnych traktatów z dziedziny praw człowieka, prowadzi do przeciwnego wniosku. Usługi finansowe są bowiem przedmiotem tychże zaleceń. Co więcej, poszczególne komitety wskazują na funkcję konkretnych usług bankowych w rozwiązywaniu konkretnych problemów. Przykładowo, Komitet ds. likwidacji dyskryminacji kobiet wskazuje na konieczność zapewnienia równego dostępu do pożyczek, kredytów hipotecznych i innych form kredytów bankowych dla przedstawicieli obu płci³⁹. Zwracano również uwagę, że wysokie oprocentowanie kredytów studenckich wpływa negatywnie na dostępność do edukacji⁴⁰.

Z kolei Komitet ds. ochrony praw wszystkich pracowników migrujących i członków ich rodzin rekomendował obniżenie prowizji i opłat za przelewy bankowe zgodnie z celem 10.c ustanowionym w ramach Milenijnych Celów Rozwoju. Komitet zwracał również uwagę na problem działalności nieformalnych banków, a także brak informowania o istniejących porozumieniach między-

---

³⁷ N. MUIŻNIEKS, *Youth human rights at risk during the crisis* (3.06.2014), Strasburg, [w:] <http://www.coe.int/en/web/commissioner/-/youth-human-rights-at-risk-during-the-crisis> [dostęp: 18.06.2017].

³⁸ KONGRES WŁADZ LOKALNYCH I REGIONALNYCH EUROPY, *Forever young? The role of youth policies and youth work at local and regional levels in supporting young people's transition to autonomy and working life* (29.03.2017), s. 7.

³⁹ KOMITET DS. LIKWIDACJI DYSKRYMINACJI KOBIET, Uwagi końcowe do sprawozdania Gwinei Równikowej (9.11.2012), CEDAW/C/GNQ/CO/6, pkt 38.

⁴⁰ TENŻE, Uwagi końcowe do sprawozdania Nowej Zelandii (10.08.2007), CEDAW/C/NZL/CO/6, pkt 9.

bankowych, które usprawniają proces transferu pieniędzy przez pracowników migrujących do rodzin przebywających za granicą⁴¹. Wreszcie, Komitet Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych, rozaptrując sprawozdanie Norwegii, wskazał, że rząd powinien zapewnić, aby działalność funduszu inwestycyjnego Norges Bank Investment Management prowadzona w państwach trzecich była poddawana kompleksowej analizie ryzyka pod kątem praw człowieka (zarówno przed dokonaniem inwestycji, jak i w trakcie jej trwania)⁴².

Powyższe przykłady wskazują, że – przynajmniej na poziomie Organizacji Narodów Zjednoczonych – relacje pomiędzy jednostką, bankiem i państwem są przedmiotem zaleceń formułowanych przez poszczególne organy traktatowe. Oznacza to, że w zakresie, w jakim poszczególne usług bankowe są środkiem do realizacji praw człowieka, wchodzą one w zakres przedmiotowy regulacji odpowiedniego traktatu. Ustanowienie nowych praw, takich jak prawo do kredytu czy prawo do włączenia finansowego, jest zasadne tylko wówczas, jeżeli uznamy, że nie powinny być one „zaledwie” środkami realizacji innych praw, ale samoistnymi prawami, kreującymi po stronie państwa obowiązek ich poszanowania, ochrony i wypełniania⁴³. Posłużenie się koncepcją trójstopniowej realizacji praw człowieka prowokuje pytanie, jak należałoby interpretować obowiązek wypełniania (ang. *duty to fulfil*) w przypadku prawa do kredytu – czy państwo byłoby zobowiązane do zagwarantowania dostępu do kredytu każdej jednostce? Jeżeli tak – to na jakich warunkach? Czy dopuszczalne powinno być ograniczenie w drodze ustawy celów, na jaki kredyt powinien zostać przeznaczony? Wreszcie – czy kredyt jest jedynym najlepszym środkiem zapewniającym jednostce autonomię w kształtowaniu własnego życia? Zwolennicy rozszerzania katalogu praw człowieka

⁴¹ KOMITET DS. OCHRONY PRAW WSZYSTKICH PRACOWNIKÓW MIGRUJĄCYCH I CZŁONKÓW ICH RODZIN, Uwagi końcowe do sprawozdania Mauretanii (31.05.2016), CMW/C/MRT/CO/1, pkt 52-55; TENŻE, Uwagi końcowe do sprawozdania Turcji (31.05.2016), CMW/C/TUR/CO/1, pkt 74.

⁴² KOMITET PRAW GOSPODARCZYCH, SOCJALNYCH I KULTURALNYCH, Uwagi końcowe do sprawozdania Norwegii (13.12.2013), E/C.12/NOR/CO/5, pkt 6.

⁴³ Zgodnie z trójstopniową koncepcją realizacji praw człowieka, podstawowym obowiązkiem państwa jest obowiązek poszanowania konkretnego prawa (ang. *duty to respect*), czyli powstrzymania się od działania utrudniającego jego realizację przez jednostkę (np. zniesienie barier prawnych ograniczających dostęp do usług bankowych określonej kategorii podmiotów). Drugim stopniem jest obowiązek ochrony (ang. *duty to protect*) wymagający zagwarantowania przez państwo poszanowania konkretnego prawa przez podmioty trzecie (np. ustanowienie prawa regulującego maksymalną wysokość kredytu). Ostatnim stopniem jest obowiązek wypełniania (ang. *duty to fulfil*), czyli podejmowania działań zmierzających do zapewnienia powszechnego dostępu do konkretnego prawa (np. bezpłatności niektórych podstawowych usług). Zob. O. DE SCHUTTER, *International Human Rights Law: Cases, Materials, Commentary*, Cambridge: Cambridge University Press 2014, s. 281-291.

o kolejne powinni również pamiętać o negatywnym wpływie zjawiska „inflacji praw człowieka” na międzynarodowy system ich ochrony⁴⁴.

ZAKOŃCZENIE

Ożywiona w ostatnich latach debata nad prawami gospodarczymi i rolą instytucji finansowych, przede wszystkim banków, w zapewnieniu jednostce możliwości realizacji przysługujących jej praw, nie ogranicza się tylko do formułowania odważnych poglądów przez doktrynę (*vide* prawo do kredytu), ale przekłada się na praktykę. Dowodzi tego aktywność poszczególnych organów traktatowych, które uznają, że istniejące regulacje stanowią podstawę prawną do formułowania zaleceń dotyczących m.in. dostępności usług bankowych czy obowiązków instytucji finansowych do przeprowadzania analizy wpływu działalności na prawa człowieka. Dodatkowym instrumentem – będącym odpowiedzią na gwałtowny wzrost pozycji instytucji finansowych w globalnej gospodarce, a co za tym idzie, potrzebę wzmocnienia ochrony jednostki – są Wytyczne dotyczące biznesu i praw człowieka przyjęte w 2011 r. Kierunek, jaki obrała społeczność międzynarodowa, wskazuje, że w przyszłości możemy oczekiwać kolejnych regulacji zmierzających do wzmocnienia ochrony jednostki.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/92/UE z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie porównywalności opłat związanych z rachunkami płatniczymi, przenoszenia rachunku płatniczego oraz dostępu do podstawowego rachunku płatniczego, OJ L 257, 28.8.2014, s. 214-246.
- Komitet Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych, Komentarz Ogólny nr 15: prawo do wody (20.01.2003), E/C.12/2002/11.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169.
- ONZ, Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework, 2011.
- RADA PRAW CZŁOWIEKA, The impact of the global economic and financial crises on the universal realization and effective enjoyment of human rights (23.02.2009), A/HRC/RES/S-10/1.

---

⁴⁴ HENRY JACKSON SOCIETY, *Human Rights Inflation: Why the International Human Rights Regime Risks Impoverishing Liberty*, [w:] <http://henryjacksonsociety.org/2013/07/16/human-rights-inflation-why-the-international-human-rights-regime-risks-impoverishing-liberty-2/> [dostęp: 18.06.2017].

DOKUMENTY

- KOMITET DS. LIKWIDACJI DYSKRYMINACJI KOBIET, Uwagi końcowe do sprawozdania Gwinei Równikowej (9.11.2012), CEDAW/C/GNQ/CO/6.
- KOMITET DS. LIKWIDACJI DYSKRYMINACJI KOBIET, Uwagi końcowe do sprawozdania Nowej Zelandii (10.08.2007), CEDAW/C/NZL/CO/6.
- KOMITET DS. OCHRONY PRAW WSZYSTKICH PRACOWNIKÓW MIGRUJĄCYCH I CZŁONKÓW ICH RODZIN, Uwagi końcowe do sprawozdania Mauretanii (31.05.2016), CMW/C/MRT/CO/1.
- KOMITET DS. OCHRONY PRAW WSZYSTKICH PRACOWNIKÓW MIGRUJĄCYCH I CZŁONKÓW ICH RODZIN, Uwagi końcowe do sprawozdania Turcji (31.05.2016), CMW/C/TUR/CO/1.
- KOMITET PRAW GOSPODARCZYCH, SOCJALNYCH I KULTURALNYCH, Uwagi końcowe do sprawozdania Norwegii (13.12.2013), E/C.12/NOR/CO/5.
- KOMITET PRAW GOSPODARCZYCH, SOCJALNYCH I KULTURALNYCH, General comment No. 24 (2017) on State obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the context of business activities, E/C.12/GC/24.
- KONGRES WŁADZ LOKALNYCH I REGIONALNYCH EUROPY, Forever young? The role of youth policies and youth work at local and regional levels in supporting young people's transition to autonomy and working life (29.03.2017).
- ZO ONZ, Report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on the rights of indigenous peoples on the impact of international investment and free trade on the human rights of indigenous peoples (7.08.2015), A/70/301.
- OECD, Standard for Automatic Exchange of Financial Account Information in Tax Matters, OECD Publishing 2014.

LITERATURA

- BANK ROZRACHUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH, Semiannual OTC derivatives statistics, [w:] <http://www.bis.org/statistics/derstats.html> [dostęp: 16.06.2017].
- BANK ŚWIATOWY, Global Monitoring Report 2010: The MDGs after the Crisis, Waszyngton DC 2010.
- BANKTRACK, Banking With Principles? Benchmarking Banks Against the UN Guiding Principles on Business And Human Rights (06.2016), [w:] https://www.banktrack.org/download/5412388/bwp_ii_final.pdf [dostęp: 18.06.2017].
- BAXI Upendra: Too many, or too few, Human Rights?, *Human Rights Law Review* 1 (2001), nr 1, s. 1-10.
- BAYULGEN Oksan: Giving Credit Where Credit Is Due: Can Access to Credit Be Justified as a New Economic Right?, *Journal of Human Rights* 12 (2013), nr 4, s. 491-510.
- BECK Thosten, BROWN Martin: Which Households Use Banks, Frankfurt am Main: European Central Bank 2011.
- BOCZOŃ Wojciech: 85 proc. Polaków ma konto w banku, [w:] <http://www.bankier.pl/wiadomosc/85-proc-Polakow-ma-konto-w-banku-7410187.html> [dostęp: 17.06.2017].
- BUHMANN Karin: The Development of the 'UN Framework': A pragmatic Process Towards a Pragmatic Output, [w:] *The UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Foundations and Implementation*, red. R. Mares, Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers 2012, s. 85-105.
- DE HERT Paul, KŁOZA Dariusz: Internet (access) as a new fundamental right. Inflating the current rights framework?, *European Journal of Law and Technology* 3 (2012), nr 3, [w:] <http://ejlt.org/article/view/123/268> [dostęp: 18.06.2017].
- DE SCHUTTER Olivier: *International Human Rights Law: Cases, Materials, Commentary*, Cambridge: Cambridge University Press 2014.
- EARTHRIGHTS INTERNATIONAL, Community-Driven Operational Grievance Mechanisms, [w:] https://www.earthrights.org/sites/default/files/documents/ogm_discussion_paper.pdf [dostęp: 17.06.2017].

- HENRY JACKSON SOCIETY, Human Rights Inflation: Why the International Human Rights Regime Risks Impoverishing Liberty, [w:] <http://henryjacksonsociety.org/2013/07/16/human-rights-inflation-why-the-international-human-rights-regime-risks-impoverishing-liberty-2/> [dostęp: 18.06.2017].
- JAWOREK Małgorzata, KUZEL Marcin, Transnational Corporations in the World Economy: Formation, Development and Present Position, *Copernican Journal of Finance & Accounting* 4 (2015), nr 1, s. 55-70.
- KALIŃSKI Janusz: Historia gospodarcza XIX i XX wieku, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne 2008.
- LANE Melissa: Autonomy as a central human right and its implications for the moral responsibilities of corporations, [w:] Human rights and the moral responsibilities of corporate and public sector organisations, red. T. Campbell, S. Miller, Dordrecht: Springer Netherlands 2004, s. 145-163.
- MAJKA Przemysław: Krótka Historia Domu Saudów, [w:] http://www.almaszrik.uni.lodz.pl/Dom_Saudow.pdf [dostęp: 16.06.2017].
- MORAWSKI Wojciech: Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości, Warszawa: Wydawnictwo Trio 2002.
- NIEBORAK Tomasz: Polskie prawo bankowe a międzynarodowe standardy przeprowadzenia i egzekwowania bankowości czynnych nadzorczych, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1 (2002), s. 123-132
- QUERALT Jahel: A Human Right to Financial Inclusion, [w:] Ethical Issues in Poverty Alleviation, red. H.P. Gaisbauer, G. Schweiger, S. Sedmak, [b.m.w.] Springer International Publishing 2016, s. 77-92.
- RAZ Joseph: The Morality of Freedom, Oxford: Clarendon Press 1986.
- RUTKOWSKI Witold: Międzynarodowy System Walutowy – możliwości nowych rozwiązań, Warszawa: Biuro Studiów i Ekspertyz 2000.
- TULLY Stephen: The Human Right to Access Electricity, *The Electricity Journal* 19 (2006), nr 3, s. 30-39.

INSTYTUCJE FINANSOWE A AUTONOMIA JEDNOSTKI
– ROZWAŻANIA Z PERSPEKTYWY PRAW CZŁOWIEKA

Streszczenie

Celem pracy jest przedstawienie ewolucji relacji zachodzących pomiędzy instytucjami finansowymi, w szczególności bankami, a jednostką w XX i XXI w. (oraz, w niezbędnym zakresie, również z państwem jako regulatorem sektora finansowego, a zarazem podmiotem na którym spoczywa pierwszorzędna odpowiedzialność za zagwarantowanie praw człowieka ustanowionych w traktatach). Pierwsza część pracy przedstawia historię rozwoju relacji pomiędzy państwem, instytucjami finansowymi a jednostką w XX w. Druga część poświęcona jest zmianom, jakie w tym zakresie zaszły w XXI w. na płaszczyźnie międzynarodowej – w działalności podmiotów niepaństwowych, w tym instytucji finansowych, coraz częściej akcentuje się bowiem zobowiązania w zakresie ochrony praw człowieka. Przypisanie takiej odpowiedzialności wskazuje, że społeczność międzynarodowa dąży do wzmocnienia ochrony autonomii jednostki. Potwierdza to również poczyniona w pracy analiza uwag końcowych organów traktatowych funkcjonujących w ramach ONZ-owskiego systemu ochrony praw człowieka.

Słowa kluczowe: biznes; prawa gospodarcze; ONZ; bank

FINANCIAL INSTITUTIONS AND THE PROTECTION OF INDIVIDUALS' AUTONOMY
– A HUMAN RIGHTS PERSPECTIVE

S u m m a r y

This paper seeks to provide a systematic analysis of the changing relations between the financial institutions (mainly banks) and individuals throughout the XX and XXI centuries. The topic requires, however, to address the role of the state as well – it is the government which acts as a regulator of the financial markets and remains bound by the human rights treaties. The first part of the paper is sketching necessary historical context while the second part investigates some of the recent developments within the international human rights law. The threats to the enjoyment of human rights posed by non-state actors, including financial institutions, provoke a question over their responsibility in this matter. Endorsement given to the UN Guiding Principles on Business and Human Rights (2011) indicates the direction of evolution towards strengthening the protection of the individual.

Key words: business; economic rights; United Nations; banks